

Таксаційний опис Краснолуцького лісництва – Покотилівка: Харківська лісовпорядна експедиція, 2003. – 225 с.

Summary

V.V. Movchan. Analysis of the Current State of Natural Reserves "Yary-Zahatky".

The article deals with the species composition, structure and origin of forest stand key element in the valley Khorol. Deals with the degree of anthropogenic pressure on forest ecosystems.

УДК 502.4 (075) (477.53)

В.В. Мовчан

ВИТОКИ ПРИРОДООХОРОННОЇ СПРАВИ НА ПОЛТАВЩИНІ

У статті повідомляється про створення парків та ботанічних садів землевласниками в період від середини XVIII до початку XX століть. Також коротко охарактеризовано сучасний стан даних об'єктів.

Постановка проблеми. В останні десятиліття певна частка земельних угідь України перейшла із державної власності у приватну. Досить часто на цій території відбувається хижацьке ставлення до природних ресурсів. Нові господарі не завжди замислюються над тим, який вигляд матиме довкілля через десятиліття та століття. Гідною для наслідування могла б бути діяльність таких історичних постатей як В.П. Кочубей, І.М. Муравйов-Апостол, В.В. Устимович та інших землевласників минулих століть.

Формулювання мети дослідження. Охарактеризувати вирішення питань взаємодії людини й природи великими землевласниками Полтавщини у XVIII, XIX та початку XX століттях.

Викладення основного матеріалу. Вагомою складовою життя Полтавщини в середині XVIII ст. та першій половині XIX ст. перебували питання благоустрою, паркового мистецтва, створення ботанічних садів. У ті часи парковому будівництву був притаманний ландшафтний стиль, характерною рисою якого є вільне природне планування, спрямоване на повне збереження краси природних ландшафтів. Взірцем такого парку є Березоворудський, що належав поміщикам Закревським. Парк займає ділянки природного ландшафту – схил до заплави р. Перевод, заплавні луки та прибережно-водну смугу. Створений він 1786 року у правічному лісі і займає площа 45 га. Тут сформували 9 центральних алей, упорядкували галявини, лишаючи недоторканними 300-літні дуби, могутні клени й липи. Від центральних променями розходилися бокові алеї, які прямували на видові галявини із висадженими екзотичними кущами й деревами. У східній частині парку створено ставок, а у південній – спланували квадрати фруктового саду площею 26 га, обсадили екзотичними рослинами, такими як

кизил, маслина. Парк прикрашав розарій [4]. В 1983 році парк оголошений пам'яткою садово-паркового мистецтва. Нині тут збереглися двоповерховий палац, два одноповерхових флігелі, альтанка, ставок площею близько 1 га з двома острівцями, система алей, які перетинають паркові насадження і поділяють плодові сади на квартали. Наукове значення цієї території підсилене наявністю ділянок природної рослинності, що збереглася на схилах Переводу і представлена різноманітними ценозами [2].

Варто зауважити, що приклад господарів Березової Рудки мав наслідування у діяльності прогресивних полтавських землевласників. Яскравим прикладом у цьому контексті є діяльність В.П. Кочубея, А.Г. Родзянка, І М. Муравйова-Апостола.

Садиба Кочубеїв розташовувалася у Диканьці. На початку XIX ст. сюди прибув відомий петербурзький архітектор М.О. Львов. Під його наглядом збудовані штучні ставки, розбиті сади, алеї, оранжереї. Було закладено «Бузковий гай» – парк площею 2 га. Нині цей славнозвісний витвір садово-паркового мистецтва вражає уяву численних відвідувачів парку. Крім того, Бузковий гай є прикладом рекультивації земель, що практикувалась у господарстві Кочубеїв. В даний час ця територія входить до складу РЛП «Диканський» [1].

У 1964 році парк в с. Веселий Поділ було оголошено ботанічною пам'яткою природи. В минулому тут знаходився маєток А.Г. Родзянка. Парк існує з кінця 18 ст.. Під час його створення тут висадили алеї дерев, установили бесідки, гіпсові й мармурові скульптури. Дерева та кущі завезли з-за кордону. 1810 року парк перебудовано за участі досвідченого садівника, запрошеного з Європи. Висадили багато квітів. На території парку викопали став, завезли воду плаваючих птахів. Поза парком висадили бузкову алею, яка закінчувалася біля воріт маєтку [3]. Нині тут ростуть кілька дубів віком понад 200 років, віковічні берест, липа. Парк перебуває у віданні Веселоподільської дослідної селекційної станції Інституту цукрових буряків УААН.

Один із старовинних парків Полтавщини початку XIX ст. закладено в с. Хомутець навколо маєтку відомого роду Муравйових-Апостолів на основі природної діброви, про що свідчать сучасні 300-літні дерева – дуба звичайного та липи серцелистої. Грунтово-кліматичні умови території виявилися сприятливими для деревних та чагарниковых насаджень, висадка яких проведена з урахуванням особливостей рельєфу місцевості. Основу деревостанів формують дуб звичайний, липа серце листа, граб звичайний, береза бородавчаста, в'яз граблистий, у зниженнях – осика, а на легких піщаних ґрунтах – сосна звичайна. Нині в парку зростає понад 20 видів і форм дерев та чагарників. У партері перед

палацом росте зростає кілька старих дубів. Про один із них укорінилася думка, що він символізує роди Муравйових і Апостолів. Це могутнє дерево, діаметр стовбура якого більше 2 метрів, а висота – більше 30. На висоті 2 метри стовбур роздвоюється, що нагадує два роди. Інший дуб – унікальне меморіальне дерево України. Його посадив Іван Матвійович Муравйов-Апостол і сформував на честь своїх синів так, що у дерева три стовбури, вони розходяться на висоті 110 см. Спільній стовбур має діаметр 2,5 м, а три інші відповідно 1,18 м, 1,08 м, 1,00 м. Висота дуба – 30 метрів [3].

У кінці XIX ст. на Полтавщині закладено відомий в наш час Устимівський дендропарк. Його господар – Василь Васильович Устимович, нащадок старовинного козацького роду, одержавши у спадщину родючі землі, не став займатися сільським господарством. Весною 1893 року разом із другом студентських років, лікарем із Глобиного Олексієм Дегтярьовим, заклав перші посадки парку в Устимівці. Це місце й досі носить назву «Дегтярівщина». Посадки на площі 7 га велися регулярно: до 1910 року досягли 9 гектарів, а поповнення й заміна проходили до 1916 року включно.

Це був із самого початку дендрарій за характером, а не парк для розваг і відпочинку. Саджанці, черенки й насіння господар виписував із Берліна, Варшави, Одеси, Далекого Сходу, Америки. Паркове господарство очолив досвідчений садівник – Сергій Михайлович Трахтенберг.

Уже 1896 року на губернській виставці В. В. Устимович отримав за свої труди нагороду – срібну медаль «за колекцію із дендрологічного саду та широке зібрання кактусів» [3].

Показовим для ознайомлення з розвитком паркового мистецтва та витоками становлення заповідної справи на Полтавщині на зламі XIX і ХХ століть є звіт Полтавського училища садівництва за 1914/15 рік. Протягом останнього тижня травня (26-31) учні під керівництвом викладача Л.М. Ро та урядового інструктора із садівництва Ф.Ф. Дермашка знайомилися із садівничими господарствами Полтавської губернії. Маршрут проліг через Н. Санжари (Андріївська сільськогосподарська школа), Кременчук (садовий заклад К.І. Берга), Рублівку (господарство І.І. Маклакова), маєток В.В. Устимовича, в якому, за переданими Ф.Ф. Дермашком враженнями, великий інтерес викликав парк із значними дендрологічними колекціями. У сповненій емоціями характеристиці господарства В.В. Устимовича міститься одночасно захоплення й гордість від побаченого та біль за недостатню популярність такого об'єкта: «Дійсність перевершила очікуване. Власник маєток В.В. Устимович, пристрасний шанувальник садівництва, створив на порівняно невеликій ділянці, близько 8 десятин площею, дуже ціка-

вий парк щодо різноманітності порід, який утримується в такому ідеальному порядку, що з ним може порівнюватися лише незначна кількість зразкових парків Росії й навіть Західної Європи. На кожному кроці зустрічаються рідкісні екземпляри хвойних і листяних порід, іноді навіть свого роду унікуми, які коштували власнику великих грошей. Багато порід, що вважаються теплолюбними, акліматизувалися й розвинулися в прекрасні екземпляри. Тут ростуть сотні видів дубів, кленів, лип, ясенів, ялин, сосен, всіляких чагарників і т.д., й на одне вивчення всіх цих видів і різновидів потрібні місяці. Нині власник укладає список порід, що ростуть у парку, який матиме великого інтересу, оскільки з'ясує, які породи можуть з успіхом розвиватися в наших умовах. Взагалі парк Устимовича – справжній скарб для садоводів і любителів, та слід лише пошкодувати разом із власником, що про нього так мало знають, і що цей парк так рідко відвідується. Окрім парку, тут є цікавий плодовий сад» [5].

Нині дендрофлора парку нараховує 489 видів, різновидів, садових форм, сортів і гіbridів, серед них – вічнозелені, екзотичні, рідкісні. Вони належать до 50 родин, 118 родів, 379 видів, 110 різновидів, садових форм і сортів. Кількість дерев і кущів парку сягає 12 тисяч. Серед них – 82 види і різновиди голонасінних (хвойних) рослин, що підвищують флористичну та естетичну цінність парку.

За географічним походженням у колекції парку нараховується 139 видів, різновидів і форм – представників Північної Америки, 137 – Європи, 30 – Криму і Кавказу, 15 – Сибіру, 14 – Середньої Азії, 38 – Далекого Сходу, 50 – Китаю і Гімалаїв [2].

Висновки. Як бачимо, в минулому землевласники переймалися не лише збільшенням власних статків, а й намагалися зберегти та примножити красу рідного краю. Завдяки їм, нащадки мають змогу милуватися як віковічними та екзотичними деревами, так і витворами садово-паркового мистецтва.

Література

1. Андрієнко Т.Л., Байрак О.М., Залудяк М.І. Заповідна краса Полтавщини. Полтава: IBA «Астрея», 1996. – 184 с.
2. Байрак О.М., Проскурня М.І., Стецюк Н.О. Еталони природи Полтавщини. – Полтава: Верстка. 2003. – 212 с.
3. Гармаш Т.П. Нариси з історії природоохоронної справи на Полтавщині (XIX – перша третина ХХ століття). – Полтава: ТОВ «ACMI», 2001. – 364 с.
4. Гармаш Т.П. Портрети діячів природоохоронної справи: Полтавщина (XIX – поч. ХХ ст.). – Полтава: ТОВ «ACMI», 2009. – 196 с.
5. Отчет Полтавского училища садоводства по учебной части за 1914/15 год, по технической, денежной и материальной – за 1915 год. – Полтава : Электрич. типо-лит. И.Л. Фришберга, 1916. – 152 с.

Summary

V.V. Movchan. **The Origins of Environmental Affairs in Poltava Region.**

The article reported on the establishment of parks and botanical gardens of landlords in the period from the mid-18th to early 20th centuries. Also briefly described the current state of the object.